

УДК 332.334.4: 631.618
© 2010

Т.І. ГАЛАГАН,
кандидат економічних наук

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ РЕКУЛЬТИВОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ

Запропоновано формули визначення економіко-екологічної ефективності використання рекультивованих земель з урахуванням коефіцієнта екологічного благополуччя місцевості. Доведено, що оцінка рівня використання рекультивованої землі стає більш точною, якщо вона відображає результат виробництва за умови відшкодування екологічного збитку.

Ще у XIX ст. В.В. Докучаєв проводив комплексні дослідження ґрунтів, під час яких надавав оцінку їхньої родючості та визначав залежність від неї урожайності рослин [8].

Оцінкою ґрунтів займаються не тільки ґрунтознавці, але і фахівці багатьох інших напрямів, у тому числі й економісти. На жаль, ще й сьогодні залишаються дискусійними деякі важливі питання щодо методології оцінки землі, а про таку важливу категорію, як еколого-економічна оцінка рекультивованих земель, взагалі не йдеться [1–3, 6, 8, 9].

Сучасна наука і практика ведення земельного кадастру розглядає оцінку землі на двосторонній основі: бонітування ґрунтів та їх економічна оцінка. При цьому бонітування ґрунтів слугує основою для економічної оцінки землі. У сукупності вони надають найбільше уявлення про якість і порівняльну цінність землі в природному і економічному відношенні. Тому важливого науково-практичного значення набуває вирішення питання економіко-екологічної оцінки рекультивованих земель, особливо в умовах формування ринкових відносин в агропромисловому виробництві.

Метою нашого дослідження було визначення економічної та екологічної складових оцінки рекультивованих земель.

Об'єктом дослідження слугували рекультивовані землі гірничорудних підприємств степового Придніпров'я, предметом – економіко-екологічні аспекти оцінки рекультивованих земель.

Методи дослідження: узагальнення і систематизації – визначення економічних чинників, які впливають на вибір напряму

використання відновлених земель; математичної статистики – встановлення залежностей між витратами на рекультивацію, її якістю, урожайністю сільськогосподарських культур, окупністю витрат та напрямом використання відновлених земель; аналітичний – економіко-екологічне обґрунтування рекультивації земель на основі врожайності сільськогосподарських культур і окупності витрат.

Результати дослідження та їх обговорення. На нашу думку [1, 2] і з погляду деяких інших авторів [4–7], треба проводити екологічне бонітування, яке спрямоване на облік широкого кола факторів, що визначають здатність ґрунтів здійснювати екологічні функції. Насамперед це їхня родючість та стійкість до деградації у випадку нерационального використання. Усе це повинно знайти відображення в екологічному балі бонітету. Така оцінка ґрунтів особливо важлива для рекультивованих земель, де складники колишнього ґрунту перетворюються на природно-антропогенне тіло. Тобто тіло, яке будується під впливом факторів, не властивих природним ґрунтоутворним процесам.

У цьому випадку антропогенні дії призначені для того, щоб усунути певні негативні характеристики якості ґрунту, підвищити його родючість і здатність до створення врожаю. Рекультивовані землі, які щойно передані в подальше сільськогосподарське використання, не здатні до повноцінного виконання екологічних функцій. Саме від цього і повинна залежати економічна оцінка молодих ґрунтів техногенних ландшафтів.

Під економічною ефективністю викорис-

тання рекультивованої землі ми розуміємо рівень ведення на ній виробництва за умови, що перед власником цієї землі стоїть завдання забезпечити вихід максимуму продукції за оптимальних питомих витрат. Основними показниками, які характеризують рівень ефективності використання відновлених земель, є валовий та чистий дохід у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

У ринкових умовах, за нестабільних цін на сільськогосподарську продукцію, зростання ціни на техніку, добрива та інші засоби виробництва, ці показники не завжди можуть дати повну характеристику рівня використання рекультивованих земель. Це ускладнюється і економіко-екологічною обґрунтованістю цього виробництва. Тому, відповідно до чинної в Україні методики економічної оцінки землі, треба обов'язково враховувати окремі якісні показники відновлених ґрунтів та зміни, що в них відбуваються.

Економічна ефективність дбайливого використання рекультивованих земель сільськогосподарського призначення може бути вираженою натуральними, вартісними та структурними показниками, що характеризують ефективність використання таких земель. До структурних показників відносять коефіцієнт використання земельних ресурсів, який відображає відношення площі сільськогосподарського призначення до всієї рекультивованої площі, та коефіцієнт використання ріллі, який розраховують як відношення площі посіву до площі ріллі. До вартісних показників економічної ефективності використання землі належить вихід валової та товарної продукції (валовий і чистий дохід на 100 га відновлених угідь сільськогосподарського призначення). Натуральні показники характеризують вихід валової та товарної сільськогосподарської продукції у розрахунку на одиницю площі відповідних видів сільськогосподарських угідь, і навпаки.

Останнім часом використовують і такі показники, як урожайність сільськогосподарських культур. Проте та ж сама земля, особливо рекультивована, може бути сприятливою для вирощування одних культур і зовсім непридатною для інших. Отже, економічна ефективність рекультивованих земель

повинна відповідати певним показникам. По-перше, за продуктивністю по видах угідь, які обчислюються згідно з виходом валової продукції рослинництва в кадастрових цінах з 1 га; по-друге, за окупністю виробничих витрат, тобто співвідношення вартості валової продукції у кадастрових цінах до витрат на її виробництво; по-третє, за диференційним чистим доходом (частина чистого доходу, що відображає вартість додаткового продукту на відносно кращих землях з 1 га). Диференційний чистий дохід віддзеркалює загальну величину економічного ефекту використання земель з одночасним урахуванням їх якості та рівня інтенсивності землеробства.

Відомий український економіст О.А. Бугуцький [6] вважає, що ефективність використання земельних ресурсів доцільно визначати системою таких показників, як виробництво валової продукції рослинництва, продукції тваринництва на одиницю земельної площі; урожайність сільськогосподарських культур з одиниці посівної площі; вихід продукції тваринництва, розмір валового і чистого доходу з одиниці земельної площі.

У цілому можна погодитися з точкою зору вченого, що рівень ефективності використання землі, у тому числі й рекультивованої, визначається виходом валової продукції або валовим доходом з 1 га сільськогосподарських угідь. Однак це положення потребує істотного доповнення. Особливо в місцях, де порушені землі відновлені і передані в подальше використання сільськогосподарському або лісовому виробництвом. По-перше, треба враховувати якість рекультивованої землі, тобто рівень її родючості. По-друге, з огляду на неминуче зниження родючості молодих ґрунтів, потрібно чітко визначити, хто буде відшкодовувати витрати на її відтворення (гірничорудне підприємство чи власник рекультивованої землі, якому вона передана на подальше використання). У даному випадку мається на увазі окультурення орного шару шляхом здійснення хімічних меліорацій; внесення органічних і мінеральних добрив; активізація життєдіяльності мікроорганізмів; впровадження фітомеліоративних сівозмін тощо. Це додаткові витрати на відтворення родючості рекультивованих земель.

На наш погляд, треба враховувати і ту обставину, що рекультивовані ґрунти змінюють свою родючість відповідно до біологічних особливостей польових культур. Скажімо, урожаї сіна люцерни або еспарцету на сіро-зелених і червоно-бурих глинах (навіть без ґрунтового покриву) досягають рівня врожаїв на не порушених землях. Тобто підвищується і економічна оцінка цих ґрунтів, бо для люцерни і еспарцету рівень родючості виявився еталонним. І навпаки, на цих самих землях урожаї пшениці озимої, ячменю, кукурудзи та інших культур коливаються в межах ваги висіяного насіння.

Отже, виникає необхідність визначити розмір вартісного еквівалента зниження або підвищення ґрунтової родючості в розрахунку на всю площу рекультивованої ділянки. Тоді формула економіко-екологічної ефективності (E_e) рекультивованої землі з урахуванням коефіцієнта екологічного благополуччя ($КЕБ$) даної місцевості набуде такого вигляду:

$$E_e = B_n(B_d) : КЕБ \cdot S, \quad (1)$$

де $B_n(B_d)$ – фактичні розміри валової продукції (валового доходу), отримані від сільськогос-

подарської культури, грн; $КЕБ$ – коефіцієнт екологічного благополуччя (1; 0,75; 0,5; 0,25); S – площа рекультивованої ділянки, га.

Вважаємо, треба застосовувати і показник, який відображає ступінь використання відновленої землі. Це співвідношення фактичного валового доходу з одиниці рекультивованої площі та його планового рівня, який визначається виробничо-фінансовим планом землекористувача.

Аргументи на користь запропонованого показника такі: тільки при розрахунках планового рівня ефективності землекористування можна врахувати всю сукупність природних і економічних умов сільськогосподарського виробництва. Тому другу формулу економічної ефективності використання рекультивованої землі з урахуванням коефіцієнта екологічного благополуччя можна записати так:

$$E_e = B_d \cdot КЕБ : B_{on}, \quad (2)$$

де B_d і B_{on} – відповідно фактичний і плановий валовий дохід з 1 га, грн.

Використання формул (1) і (2) сприятиме реальному визначенню економіко-екологічної оцінки рекультивованих земель, площа яких щорічно зростає.

Висновки

1. В Україні однією з найважливіших проблем раціонального господарювання є рекультивація порушених земель, в якій економіко-екологічні розробки посідають центральне місце, оскільки становлять основу програмного моделювання нових високородуктивних, довгострокових агро-екоценозів.

2. Ціна землі, що вилучена із сільськогосподарського виробництва під гірничорудні розробки, повинна складатися з ціни значущості землі як компонента біосфери, в якому знищується

біогеоценоз, із ціни землі як основного засобу виробництва в сільському господарстві, із ціни на відновлення родючості порушеної землі та з ціни на поліпшення екологічного стану навколишнього середовища.

3. Якщо в розрахунках оцінки землі використовувати коефіцієнт екологічного благополуччя місцевості, то оцінка рівня використання рекультивованої землі стає більш точною, оскільки вона відображає результат виробництва за умови відшкодування екологічного збитку.

Бібліографія

1. Андришин М.Б. Эффективность организации земельных ресурсов. / М.Б. Андришин, Т.П. Магазинщикова. – Львов : Вища школа, 1981. – С. 143–172.
2. Богінська Л.О. Організаційно-економічні проблеми охорони аграрних ландшафтів // Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої агропромислової продукції: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. – Суми, 2003. – С. 152–153.
3. Борисова В.А. Економічні основи природокористування в АПК / В.А. Борисова. – Суми : Довкілля, 2004. – 356 с.
4. Галаган Т.І. Економічні проблеми біологічної рекультивації порушених земель / Т.І. Галаган // Держава та регіони. – 2003. – № 2. – С. 56–59.
5. Галаган Т.І. Рекультивовані землі та їх економіко-

екологічна оцінка / Т.І. Галаган // Дні науки в Гуманітарному університеті ЗДМУ. – Запоріжжя, 2005. – С. 117–119.

6. Бугуцький О.А. Аналіз економічної ефективності сільськогосподарського виробництва / О.А. Богущкий. – К. : Урожай, 1976. – 95 с.

7. Добровольский Г.В. Сохранение почв как незаменимого компонента биосферы: функционально-экологический подход / Г.В. Добровольский, Е.Д. Никитин. – М. : Наука; Интерпериодика, 2000. – 186 с.

8. Докучаев В.В. Русский чернозем / В.В. Докучаев. – М.–Л. : Сельхозгиз, 1936. – 529 с.

9. Медведєв В.В. Бонітування екологічних функцій ґрунтів / В.В. Медведєв, І.В. Пліско // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 10. – С. 10–15.